

הסוגיא התשיעית – נותן אדם חבית (צז ע"ב⁴¹⁻¹⁶)

מתני', ר' יהודה אומ': נותן אדם חבית וכו';

(ולית ליה לר' יהודה)

(א) אמ' ריש לקיש משום חד סבא: הכא במאי עסיקין? במערן מחבית לחבית,

ור' יהודה לטעמיה, דאמ': מים אין בהם ממש,

דתנן: ר' יהודה פוטר במים לפי שאין בהן ממש.

ומאי: לא תהליך זו יותר מרגלי בעליה? לא יהלכו מים שבזו יותר מרגלי בעליה.

5

אימר דשמעת ליה לר' יהודה במים דבליעי בעיסה, בענייהו מי שמעת ליה?

השתא בקדירה אמ' ר' יהודה לא בטלי, בענייהו בטלי?

דתניא, א"ר יהודה: מים ומלח בטלין בעיסה

ואין בטלין בקדירה מפני רוטבה.

10

(ב) אלא אמ' רבא:

בחבית שקנתה שביתה ומים שלא קנו שביתה עסיקין, דבטלה חבית אגב מים,

כדתנן: המוציא אוכלין פחות מכשיעור בכלי –

פטור אף על הכלי, שהכלי טפל לו.

את החי במטה – פטור אף על המטה, שהמטה טפילה לו.

15

(ג) מתיב רב יוסף:

ר' יהודה אומ': בשיירא נותן אדם חבית לחברו וחברו לחברו.

בשיירא נותן אדם – אין; שלא בשיירא – לא.

אלא אמר רב יוסף: כי תנן נמי מתניתין, בשיירא תנן.

(ד) אבוי אמ':

בשיירא – אפי' חבית שקנתה שביתה ומים שקנו שביתה;

שלא בשיירא – חבית שקנתה שביתה ומים שלא קנו שביתה.

20

(ה) רב אשי אמ':

הכא בחבית דהפקר ומים דהפקר עסיקין.

ומאן "אמרו לו"? ר' יוחנן בן נורי היא, דאמ' דחפצי הפקר קנו שביתה.

ומאי "לא תהליך זו יותר מרגלי בעליה"? לא יהלכו אלו יותר מכלים שיש להם בעלים.

25

חילופי הנוסחאות

[3] **חד סבא** ביתר עדי הנוסח: "לוי סבא" = האמורא הארץ ישראל לוי סוכיא. הכתיב 'לוי סבא' משמש גם בשני המקומות האחרים שבהם נזכר אמורא זה: בבא קמא עב ע"א; חולין כט ע"ב. מכיוון שהתלמוד נגרט בעל פה עד תקופה מאוחרת למדי (ראו זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 298, 328–331), מסתבר שבבבל התלמודית עוד אמרו 'לוי סבא' (או כעין זה), ואילו החילוף הגרפי בין כ"ף לבי"ת אירע בתקופה מאוחרת יותר. [8] **השתא בקדירה אמר ר' יהודה לא בטלי בעינייהו בטלי** בכ"י מינכן מופיע לשון זה רק בשולי הגליון. ראו דקדוקי סופרים (קפט ע"ב, אות ה. אלא שצריך לתקן בדקדוקי סופרים, שהרי לפי הרישום שם, גם המילה: 'בעיניה' אינה מגוף כתב היד). מסתבר שההשמטה היא מפני הדומות ('בעיניהו'... 'בעיניהו'). אמנם מלשוננו של רבינו חננאל (צז ע"ב ד"ה ר' יהודה אומא וכו', עמ' ריב) משמע שגם הוא לא גרס משפט זה: "ודחינן: אימור דשמעת ליה לר' יהודה במיא דלית בהו ממש = במיא דבליעי בעיסה; במיא בעיניהו מי שמעת ליה? והא איהו דאמר מים ומלח אין בטילין בקדירה מפני שהיא רוטבא!". האם ייתכן שמשפט זה נוסף בשלב מאוחר בהשראת לשון הברייתא? [11] **אלא אמר רבא** בכל עדי הנוסח "רבא" ולא "רבה", אבל יותר נראה לגרוס "רבה" בגלל התבנית הקבועה: רבה, רב יוסף, אביי, ובשל אזכורו של הכתיב 'רבה' אצל הרשב"א (צז ע"ב ד"ה ולענין פסק הלכה, עמ' תריא) ואצל הריטב"א (צז ע"ב ד"ה אביי אמר בשיירה וכו', עמ' תתעא). מסתבר שהופעה אחת של 'רבה' מלמדת יותר ממספר הופעות של 'רבא'. ראו פרידמן, רבה ורבא, עמ' קנב. השוו: רש"ש (כב ע"א), שקבע: "צל רבה".

מסורת התלמוד

[3] **ריש לקיש משום לוי סבא** ירושלמי י ב, כו ע"א. [5] **ר' יהודה פוטר במים לפי שאין בהן ממש?** משנה ביצה ה ג; תוספתא ביצה ד ו (עמ' 302); ירושלמי ביצה ה ד, סג ע"ב. [6] **לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה** עיינו משנה ביצה ה ג. [9] **א"ר יהודה מים ומלח בטלון?** ביצה לט ע"א. [15] **את החי במיטה** משנה שבת י ו; שבת צג ע"ב, קמא ע"ב. [25] **חפצי הפקר קנו שביתה** משנה עירובין ד ה; עירובין לח ע"ב, מז ע"ב; ביצה לח ע"ב.

רש"י

מחבית לחבית והשניה שלו, וכן עושה תמיד. ולקמן מפרש מאי לא תהלך זו. **אין בהם ממש** לקנות שבייתה אצל בעליהם הראשונים, וכל אדם מותר להוליכן כרגליו. **פוטר במים** פלוגתייהו בפרק בתרא דביצה (משנה ה ג): האשה ששאלה מחברתה תבלין לקדירתה ומים ומלח לעיסתה הרי הן כרגלי שתייהן, אין העיסה הולכת אלא למקום ששתייהן מותרות לילך שם. ואם עירבה זו לצפון וזו לדרום אין עיסה זוהי ממקומה לפי שאין לזו של צפון אפילו אמה אחת בדרום. והני מילי כשנתנו עירובין בסוף אלפים. ר' יהודה פוטר במים שאין בעלת המים אוסרת על בעלת הקמח כלום. **ומאי לא תהלך זו** הא ר' יהודה נמי בחבית לא קאמר. **מפני רוטבה** שניכר. ואם השאילה מים לקדירתה הרי היא כרגלי שתייהן. **מים שלא קנו שביתה** שנתמלאו היום ממעין הנובע או מן הנהר, דתניא (לעיל, עירובין מז ע"א): נהרות המושכין ומעינות הנובעים הרי הן כרגלי כל אדם. **דבטלה חבית לגבייהו** מפני שהיא טפילה להן, ורבנן פליגי למימר דלא תהלך זו, דלא בטלה לגבייהו. **פטור אף על המטה** הואיל ופטור על החי, דקיימא לן חי נושא את עצמו. **בשיירה** שחנתה בבקעה, שאנוסין הן, שאין להם מים — שרי להו רבנן דתיבטיל. **כר' יוחנן בן נורי** בפרק מי שהוציא אוהו.

פירוש הסוגיא

תקציר

על היתרו של ר' יהודה, שאמנם התייחס דווקא לשעת הסכנה, להעביר חפץ אל מחוץ לתחום באמצעות שרשרת חברים – חלקו חכמים בתוקף. לדעתם, אין כל היתר להוליך בהמה או כלים אל מעבר למקום שלבעליהם מותר לילך. האמוראים ביקשו לצמצם את חידושו של ר' יהודה, שאינו עולה בקנה אחד עם הלכות תחומין הרגילות. בירושלמי ובפסיקא הראשונה של סוגייתנו הבבלי מובא הסבר המצמצם של ריש לקיש בשם חד סבא הוא לוי סוכיא: "במערן מחבית לחבית" (א). כלומר, ר' יהודה התיר לטלטל רק את תכולת החבית ולא את החבית עצמה. בכך צמצם לוי סוכיא את חידושו של ר' יהודה והצליח להפיג מעט את הקושי שבשיטת התנא. על הסבר זה נוספו בסוגייתנו ארבעה הסברים שונים לשיטתו של ר' יהודה במשנה: מרבה (נראה שכך צריך להיות) (ב), מרב יוסף (ג), מאביי (ד) ומרב אשי (ה). מניתוח מהלך הסוגיא עולה האפשרות שהדברים שיוחסו לרבה ולרב יוסף היו רק אבני הבניין במבנה רטורי מחושב שתכליתו להציג את הסברו של אביי.

מבוא

שנינו במשנתנו: "ר' יהודה או: נותן אדם חבית לחבירו וחבירו לחבירו אפילו חוץ לתחום". ר' יהודה חידש שבשעת הדחק או בשעת הסכנה¹ מותר להעביר חפץ באמצעות שרשרת חברים, אפילו אל מחוץ לתחום. ואף שהיתרו של ר' יהודה נאמר דווקא בשעת הדחק והסכנה, חלקו עליו חכמים בתוקף והשיבו לו במטבע המופיע במסכת ביצה (משנה ותוספתא פרק ה): "לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה!"², כלומר אין כל היתר להוליך בהמה או כלים אל מעבר למקום שלבעליהם מותר לילך. האמוראים ביקשו לצמצם את חידושו של ר' יהודה, שאינו עולה בקנה אחד עם הלכות תחומין הרגילות. כך לדוגמא, בירושלמי (י ב, כו ע"א) ובסוגייתנו הבבלי הובא הסברו המצמצם של ריש לקיש בשם לוי סוכיא: "במערן מכד לכד" / "במערן מחבית לחבית".

(א) הסברו של ריש לקיש בירושלמי ובבבלי

ההסבר הראשון המופיע בסוגייתנו הוא של ריש לקיש בשם לוי סוכיא,³ אמורא ארץ ישראל בן הדור הראשון, ככל הנראה מסוכו שביהודה, המכונה בבבלי לוי סבא. הסברו מופיע גם בתלמוד הירושלמי, ולפיכך נדון בגירסא הארץ ישראלית תחילה. בגוף כ"י לידן איתא: "ריש-לקיש בשם לוי סוכיא: במערה מכד לכד היא" (ירושלמי, שם), ואילו בגיליון הוסיף מגיה א:⁴ "מתניתא דלא כן ר' יהודה כדעתיה דר' יהוד' אומר משקה טופח". הגר"ש ליברמן (הירושלמי כפשוטו, עמ' 359) כתב על תוספת זו: "כל זה ליתא בכ"ל, והושלם בגליון. ובכל אופן צריך להשלים את המלה 'מתניתא' ששייכת למעלה. ועיין בבבלי צ"ז ב'".⁵ הגהתו של ליברמן קלה ביותר ומסתברת מן

1 השוו: אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 319; "פשוטה כברייתא (צז ב): ר"א בשיירא נותן וכו'"; הלבני, עמ' רנב; "עלינו ע"כ לומר שהמשנה סמכה על ההקשר. הנושא שלפני דברי ר' יהודה הוא 'סכנה'... ור' יהודה במשנה אע"פ שאינו אומר כן בפירוש, מתכוין גם הוא למצב של סכנה, לשיירא"; גולדברג, עמ' 272; "ר' יהודה מוסיף על ר"ש ושונה היתר גם במה שאינו מצוה אלא צורך, כגון להעביר את החבית לאלה שאין להם מה לאכול או לשתות". אולם הרמב"ן (מלחמות לא ע"ב ד"ה וכתב) ביאר שחידושו של ר' יהודה הוא גם בהתרת 'דבר רשות': "וזה דבר ברור הוא דר' יהודה מוסיף הוא להתיר נתינה לחבירו וחבירו לחבירו בדבר הרשות כגון זו ואפילו חוץ לתחום". עיינו מה שכתבנו לעיל, עמ' 78, הערה 8.

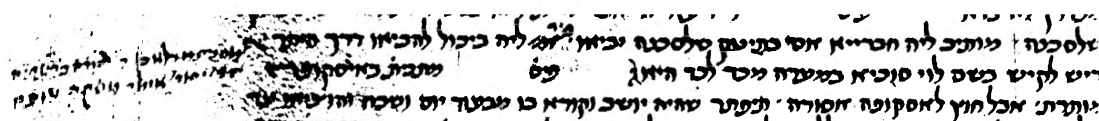
2 ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 169; סוקולוף, מילון ארמית א"י, עמ' 370.

3 על פי הרישום בהוצאת האקדמיה ללשון העברית.

4 וראו ריצ"ד (עמ' שצז): "גם כאן שגה המעתיק דזכרנו אטעתיא וכתב דרבי יהודה אומר משקה טופח. ואין מקום רבי יהודה זה כאן ומקומו לקמן הלכה ה' ושם איתא ממש כל הלשון דהכא, והיינו דלא כן ר' יהודה כדעתיה דאמר משקה טופח חיבור. והנה ל(ה)מעתיק היה כאן כל הלשון הנ"ל שכתב בסוף הלכה אחרת דרבי יהודה וטעה מזכרנו הלשון דלקמן...".

הנוסח הקבוע של הטרמין 'ב' X היא מתניתא, הרווח מאוד בירושלמי. וכך יש אפוא לקרוא: "ריש-לקיש בשם לוי סוכיא: במערה מכד לכד היא מתניתא".

מן הדיון שנזכר בירושלמי קודם לדבריו של לוי סוכיא: "חד אמ': בתינוק שלסכנה. מותיב ליה חברייא: אם בתינוק שלסכנה יביאו [ביד]? ביכול להביאו דרך היתר", ניתן להירמז שהסברו של לוי סוכיא התבסס על ההנחה שלפיה היתרו של ר' יהודה התייחס לשעת הדחק דווקא. באמצעות הפירוש המחודש, שלפיו ר' יהודה התיר לטלטל רק את תכולת החבית ולא את החבית עצמה, צמצם לוי סוכיא את חידושו של ר' יהודה והצליח בכך להפיג מעט את הקושי שבשיטת התנא. "ואף שהפירות⁵ שהוא מערה מכד לכד גם הם כרגלי הבעלים (ביצה שם מ"ז), הרי כל מה שאפשר לעשות כדי למעט הוצאה מחוץ לתחום יש לעשות" (גולדברג, עמ' 273).

דברי לוי סוכיא בכתב יד לידן של הירושלמי (עירובין יב, כו ע"א) ובצד הוספת מגיה א בגיליון

(א) הסברו של ריש לקיש בסוגייתנו

פירושו של ריש לקיש בשם לוי סוכיא הובא גם בסוגייתנו הבבלי. לפירוש עקרוני זה ניתוספו בסוגייתנו יסודות חדשים המתמודדים עם קשיים שונים. מטרתה הראשונית של התוספת הראשונה: "ור' יהודה לטעמיה, דאמ': מים אין בהם ממש" (א)[1], היא למצוא בסיס הלכתי מוצק לפסיקה זו. גישת הבבלי, הרואה בפסיקתו של ר' יהודה היתר גמור שנאמר בכל מקום ולא דווקא בשעת הדחק, מצריכה מציאת בסיס הלכתי מוצק. תפיסה זו אילצה את הבבלי לצמצם את חידושו המקורי של לוי סבא ולקבוע שההיתר התייחס דווקא לחבית מים. אמנם, בניגוד לדברי אפשטיין (מבואות לספרות התנאים, עמ' 319; ובעקבותיו: גולדברג, עמ' 273), שקבע ש"חבית. סתמא של גרוגרות (ולא מים, עי' בבלי)", לא מדובר בצמצום בלתי אפשרי. ממקורות תנאיים שונים עולה שחבית שימשה למשקים, לפרות ולמים (ראו בראנד, כלי החרס, עמ' קנא-קסב). וייתכן בהחלט שמשנתנו עסקה בכד מים, שהרי המונחים 'חבית' ו'כד' עשויים להתחלף (עיינו אפשטיין, שם, עמ' 237-239), וריש לקיש עצמו הלוא קבע בירושלמי הנ"ל: "במערה מכד לכד היא מתניתא"! ואילו תכליתה של התוספת השנייה: "ומאי לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה? לא יהלכו מים שבזו יותר מרגלי בעליה", היא להתמודד עם חוסר ההתאמה בין לשון המשנה ללשונו של לוי סבא.

5 ברם בעל קרבן העדה (ס ע"א ד"ה במערה וכו') ביקש להגיה את נוסח דפוסי הירושלמי שמקורו בתוספת ממגיה א של כ"י לידן, וקבע: "רבי יהודה כדעתיה, דרבי יהודה פוטר במים מפני שאין בהן ממש". לפי משפט זה קבע לוי סוכיא שהיתרו של ר' יהודה התייחס דווקא לחבית מים. הגהה זו התקבלה על דעתו של הר"ש ליברמן. בתוספתא כפשוטה (ד, עמ' 1008, הערה 28) הוא כתב: "... וכאן צ"ל: דר' יהודה אומר מים אין בהן ממש, כפי שיוצא ברור מן הבבלי שם צ"ב, וכמו שהגיה בק"ע...". וייתכן שכבר בזמן שחיבר את הירושלמי כפשוטו סבר ליברמן שכך יש לפרש את הירושלמי, שהרי כבר בחיבורו זה הפנה את הלומד לסוגיית הבבלי. לכאורה חטא שר זה בחטא הקדמון של מפרשי הירושלמי ש"לא דיקו ... שהמסורת הארץ ישראלית בפירוש המשנה שונה היא מהמסורת הפרשנית של התלמוד הבבלי" (ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' ח). במקרה דנן, בניגוד לדברי עצמו (סוף דבר, כל הגהה שאינה מיוסדת על כת"י או ציטט לא יצאה מידי השערה" [שם, עמ' ח]), הוא העדיף הגהה שתכליתה לפרש את הירושלמי "כפי שיוצא ברור מן הבבלי"! וכבר כתב בעל יפה עינים (צו ע"ב ד"ה רב אשר, עמ' 62): "אף שנכון להשוות התלמודים ובפרט כאן שהוא אותו אמורא דהכא, ר"ל משום לוי סבא, מ"מ נראין הדברים דלא אר"ל כ"א סתם ר' יהודה כדעתיה והתלמודים מפרשים דבריו ע"כ נפרדו בזה...". אמנם בעל יפה עינים עצמו פירש בעניין אחר, עיינו שם.

לטעמיה דאמ' מים אין בהם ממש... אימר... במים דבליעי בעיסה בענייהו מי שמעת ליה

בעל הגמרא תמצת את שיטתו⁶ של ר' יהודה, המופיעה במשנה ביצה ה ג ובמקבילה שבתוספתא שם ד ו (עמ' 302), במילים: "ור' יהודה לטעמיה דאמ' מים אין בהם ממש". באמצעות ייחוס שיטה זו ביקש בעל הגמרא לבסס ולבאר את הסברו של לוי סבא. שיטה זו, שלר' יהודה עמדה עקרונית שלפיה מים אין בהם ממש, מבוססת על הבנה נוקבת⁷ של המשנה הנ"ל בביצה, אשר בה נאמר: "האשה ששאלה מחבירתה תבליים ומים ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתייהם. ר' יהודה פוטר במים מפני שאין בהם ממש". שיטת תנא קמא היא שאין להוליד את העיסה אלא למקום ששתי הנשים מותרות לילך אליו, לפי שלשתיהן חלק בעיסה. ואילו שיטת ר' יהודה היא שאם השאילה האשה מים בלבד אין הם מעכבים את הולכת העיסה למקום שבעלת העיסה מותרת לילך אליו שכן אין במים "ממש". ההבנה שלר' יהודה ישנה עמדה עקרונית שלפיה אפילו מים העומדים בפני עצמם "אין בהם ממש" היא כמובן מרחיקת לכת.

דא עקא, דווקא חיוזק זה שעשו בעלי הגמרא לפירושו של לוי סוכיא הוא שהביא לדחייתו של התירוק. לשון הדחייה, כפול: "1. אימר דשמעת ליה לר' יהודה במים דבליעי בעיסה, בענייהו מי שמעת ליה? 2. השתא בקדירה אמר ר' יהודה: לא בטלי, בענייהו בטלי?". הדחייה משקפת שיטה המנוגדת לזו שב'הווה אמינא' ושלפיה ר' יהודה סובר שדווקא במים שבעיסה אין ממש אבל במים כשהם לעצמם גם הוא מודה שיש ממש ושהם קונים שביתה. שיטה זו מסתייעת מלשון התוספתא הנ"ל, השונה: "ר' יהודה פוטר במים מפני שנבלעים בעיסה", וכפי שדייק הירושלמי הנ"ל מתוך הנגדת שתי הגירסאות, של התוספתא ושל המשנה: "ר' יודה פוטר במים מפני שאין בהן ממש. >> אית תנוי [=התוספתא] תני מפני שנבלעין בעיסה <<. מה נפק מביניהון? (ה) [ח] חמים; מאן דאמ': מפני שאין בהן ממש, הרי יש בהן ממש! מאן דאמ': מפני שהן נבלעין בעיסה, הרי אינן נבלעין בתבשיל".⁸ והסביר הגר"ש ליברמן (תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1008): "ולפי הירושלמי,⁹ אם שאלה אשה חמים לתבשילה, לפי שיטת המשנה אף בהן אומר ר' יהודה שאין בהן ממש, אבל לפי התוספתא לא אמר ר' יהודה אלא מים לעיסתה, מפני שנבלעים בעיסתה, אבל מים חמים לתבשילה אף הוא מודה שהוא כרגלי שתייה...". שיטה זו מתחזקת מהברייתא הבבלי, שנזכרה גם בביצה לט ע"א: "רבי יהודה אומר: מים ומלח בטלין בעיסה ואין בטלין בקדירה מפני רוטבה". לדעת הבבלי, ונראה שכך סביר יותר לפרש: "[ש]אין הבדל בין 'בטלין בעיסה' ובין 'אין בהן ממש', ואף אין בהן ממש הוא משום שבטלין על גב העיסה, אבל במים כשהן לעצמן אף ר' יהודה מודה לכולי עלמא שיש בהן ממש. והברייתא כאן אינה חולקת על משנתנו אלא שונה את דברי ר' יהודה בלשון אחרת" (ליברמן, תוספתא כפשוטה, שם).

(ב)-(ד) הסברי רבה, רב יוסף ואבבי

בקטע זה מוצג הסברו של רבה לשיטתו של ר' יהודה במשנה, ולאחריו מובאות תגובותיהם של רב יוסף ואבבי. על אף הלשון 'מתיב' שהוקדם לדברי רב יוסף, למעשה אין בהם קושיא על עצם העיקרון שהציע רבה. רב יוסף אך הביא ברייתא שממנה ניתן להסיק שמשנתנו התייחסה ל'שיירה', אך לא אמר דבר העלול לסתור את הסברו של רבה. לדעת ר"ד הלבני (עמ' רנב), רב

6 ראו מוסקוביץ, המשגה, עמ' 22, הערה 88, ובהפניות שם.

7 וכפי שהבין הירושלמי ביצה ה ד, סג ע"ב, עיינו להלן.

8 ההשלמה שבתוך הסוגריים המזוותים היא על פי עדותו של בעל ספר חרדים בפירושו לירושלמי על אתר (פירוש ר"א אזכרי, עמ' 236), המעיד שכן מצא "בספרי כתיבת יד". וראו גם: ליברמן, תוספתא כפשוטה, ד, עמ' 1008, ובהערות שם, 25-26.

9 ליברמן מפנה גם לירושלמי חלה ב ב, נח ע"ג וגם לסוגייתנו הירושלמית (!) כמקורות המבארים כך את שיטת ר' יהודה. ובאשר להוכחה מן הירושלמי למכילתין, הדברים אמורים לשיטתו של ליברמן (ראו לעיל, הערה 5), שלפיה הסברו של לוי סוכיא בירושלמי הוא דווקא בחבית של מים.

יוסף ואביי לא באו להציג דעות עצמאיות אלא לחלוק "אליבא דרבה, אם צריכים להעמיד גם את המשנה בשיירא או לא, לפי רב יוסף גם המשנה מיירי בשיירא, ורק בשיירא התיר ר' יהודה, ולפי אביי הברייטא מיירי בשיירא, ומתירה אפילו 'חבית שקנתה שביתה ומים שקנו שביתה', והמשנה מיירי שלא בשיירא, ומתירה רק חבית שקנתה שביתה ומים שלא קנו שביתה".¹⁰ אפשרות אחרת, נועזת יותר, היא שדברי אביי הם שעמדו במוקד העיון של בעל הגמרא ושאותם ביקש להנחיל ללומדים. בעלי הגמרא לא ביקשו לסתור את חידושו המפליג של רבה אף על פי שניתן היה לעשות כן בקלות רבה, כמבואר להלן בהערה 12. הם דווקא ביקשו להותיר על כנם את דברי רבה וגם את המידע שהביא רב יוסף. ייתכן אפוא שהדברים שיוחסו לרבה ולרב יוסף היו רק אבני הבניין במבנה רטורי מחושב שתכליתו להציג את הסברו של אביי.

(ב) רבה

דברי רבה: "בחבית שקנתה שביתה ומים שלא קנו שביתה עסיקין, דבטלה חבית אגב מים", מבוססים על שני עקרונות. לפי העיקרון הראשון ר' יהודה התייחס לחבית המכילה מים שלא קנו שביתה כגון מי נהרות זורמים ומעיינות שנבעו בשבת וממילא אין איסור להוציאם אל מחוץ לתחום,¹¹ ואילו העיקרון השני בדבריו של רבה הוא שהחבית בטלה לגבי המים המותרים בטלול, וכעין מה ששנינו במשנה שבת י ה: "המוציא אכלים פחות מכשיעור בכלי פטור אף על הכלי, שהכלי טפילה לו; את החי במיטה – פטור אף על (פי) המיטה, שהמיטה טפילה לו". ואף על פי שהמשנה לא התירה את הדבר לחלוטין, אין בכך כדי לפגום בהסברו של רבה, שתכליתו אינה אלא להראות שלהיתרו של ר' יהודה, שהתייחס לשעת הדחק, ישנו בסיס הלכתי.¹²

(ג) מתיב רב יוסף... כי תנן נמי מתניתין בשיירא תנן

בדברי רב יוסף, המגובים בברייטא, ניתן למצוא הסבר נוסף לשיטת ר' יהודה.¹³ לדעת רב יוסף, ר' יהודה הקל במקרה דנן דווקא משום שהתייחס למקרה שאירע בשעת הדחק, ב'שיירא'. הברייטא הבבליית שהביא רב יוסף כדי לסייע לשיטתו ("ר' יהודה אומר: בשיירא נותן אדם חבית לחברו, וחברו לחברו") היא כעין פירוש למשנה. לפי פירוש זה, היתרו של ר' יהודה נאמר דווקא בשעת הסכנה או הדחק. לשון 'שיירא'¹⁴ שנקט הברייטא מכון לציון שלושה אנשים ההולכים יחדיו,¹⁵

10 הלבני הפנה (שם, הערה 7) לדברי הריטב"א, ברם הריטב"א (צו ע"ב ד"ה אביי אמר בשיירא כו', עמ' תתעא) לא אמר אלא: "פירוש, אביי בא לתרץ אליבא דרבה דמתני' שלא בשיירא כדאמר (רבה) [רבא], מדקתני לה סתמא ומתנייתא מילתא אחרייתא קתני". נראה שהיה לו להלבני להפנות לחידושי המאירי (צו ע"ב ד"ה מתיב ר' יוסף וכו', עמ' קסו), שכתב זאת בפירושו: "בשיירא אין, פי' בשיירא שחנתה בבקעה שאנוסין שאין להם מים הוא שהתיר ר' יהודה שתהא החבית בטלה אצל המים, שלא קנו שביתה, הא שלא בשיירא לא, אלא אמר רב יוסף כי תנן נמי מתני' דשרי ר' יהודה, בשיירא תנן".

11 וכפי שאמרנו בברייטא, לעיל מו ע"א ובמקבילות: "נהרות המושכין ומעיינות הנובעין הרי הן כרגלי כל אדם". ראו רש"י (צו ע"ב ד"ה מים שלא קנו); רבינו חננאל (צו ע"ב ד"ה ואוקמה, עמ' ריב); ריטב"א (צו ע"ב ד"ה אלא אמר רבא וכו', עמ' תתע) ועוד.

12 מפרשים ראשונים ואחרונים ביקשו לשער מה היתה עמדתם של אלו שחלקו על ר' יהודה במשנתו. עיינו: רש"י (צו ע"ב ד"ה דבטלה); רשב"א (צו ע"ב ד"ה אלא אמר רבא, עמ' תרח); ריטב"א (צו ע"ב ד"ה דבטלה חבית, עמ' תתע); גאון יעקב (צו ע"ב ד"ה כדתנן, עמ' שפג). הראב"ד (תירוצ' זה מופיע בחידושי הרשב"א והריטב"א הנ"ל, שנשאו ונתנו בדבריו) הסביר שחכמים אלו סברו שהכלי מתבטל דווקא כאשר התכולה חשובה מן הכלי (כמו במקרה של חי הנמצא על מיטה), אבל לא במקרה כשלנו, שהרי חבית חשובה ממים. מפרשים אחרים (ראו ריטב"א וגאון יעקב הנ"ל) הסבירו שהחכמים שחלקו על ר' יהודה סברו שמשנת שבת התייחסה לדיני הוצאה, אבל בדיני תחומין אין הכלי מתבטל, על כל פנים, מדרבנן.

13 כך משמע מפירוש רבינו חננאל (שם): "אתינן לאוקמי... ואוקמי רבא... ואוקמא רב יוסף... ואתא רב אשי ואוקים". הרי שהוא הבין שרב יוסף הוסיף הסבר נוסף בשרשרת ההסברים, ונראה שכך הבין גם הרשב"א (צו ע"ב ד"ה רב אשי אמר, עמ' תריא): "... דלהאי תירוצא דרב אשי... ולתירוצא דרבה... לתירוצא דרב יוסף... דלהאי תירוצא דרב אשי". וכך עולה גם מדברי ר' יעקב כהנא, גאון יעקב (צו ע"ב ד"ה מתיב, עמ' שפג), שכתב: "אלא א"ר יוסף כי תנן בשיירא תנן, ואפי' קנו שביתה, דבשיירא לא גזור במים בתחומין".

14 נראה שהכתיב המקורי הוא 'שיארה' או 'שיארא'. ראו ליברמן, תוספתא כפשוטה, עמ' 319.

15 תוספתא ב ה (עמ' 93): "... ואין שיארה פחותה משלושה...", ועיינו עירובין טז ע"ב: "... שלשה נעשו שיירא...".

שבעבורם הקלו במספר נושאים: בטיב המחיצות הנדרשות, בעירובי חצרות¹⁶ ועוד. מדובר אפוא במצב ביניים, כפי שרמז רש"י (צז ע"ב ד"ה בשיירא): "בשיירא שחנתה בבקעה, שאנוסין הן – שאין להן מים", ואין הכוונה לפיקוח נפש של ממש.¹⁷

(ד) אביי

אביי קבע את מה שנראה כסינתזה המורכבת מדברי רבה ורב יוסף: "בשיירא – אפילו חבית שקנתה שביתה ומים שקנו שביתה; שלא בשיירא – חבית שקנתה שביתה ומים שלא קנו שביתה". הוא ביקש לומר, בניגוד לרב יוסף, שהמשנה והברייתא הן שני מקורות שונים: הברייתא התייחסה דווקא לשיירה והתירה אפילו "חבית שקנתה שביתה ומים שקנו שביתה", ואילו המשנה עסקה במקרים שאינם בשיירה, והתירה דווקא חבית שקנתה שביתה ומים שלא קנו שביתה.

(ה) רב אשי

רב אשי פירש שהיתרו של ר' יהודה התייחס לחבית ולמים מן ההפקר. לדעת רב אשי, ר' יהודה סבר שחפצי הפקר כגון חבית ומים אלו אינם קונים שביתה וממילא ניתן להעבירם אל מחוץ לתחום. את המושגים המדוברים נטל רב אשי מפרשנותו הבעייתית של רבא למחלוקת אחרת במסכתנו. במכיליתין ד ה איתא: "מי שישן בדרך ולא ידע עד שחשיכה – יש לו אלפים אמה לכל רוח, דברי ר' יוחנן בן נורי. וחכמי אומ': אין לו אלא ארבע אמות". בעירובין מה ע"ב העלה רבא את האפשרות המופשטת (שהתקבלה בסופה של הסוגיא) שלפיה ר' יוחנן בן נורי סבר ש"חפצי הפקר קונים שביתה",¹⁸ ולכן, אף שמדובר ב"מי שישן בדרך ולא ידע", הנחשב לדעת הבבלי כעין חפץ הפקר, קונה הוא בכל זאת שביתה. אולם הפירוש הפשוט למשנה זו הוא כפי שהסבירו בירושלמי ד ה, כב ע"א: "ר' זעירא בשם רב חסדי: טעמא דר' יוחנן בן נורי מאחר שאילו היה ער היה קונה שביתה, ישן לא קנה שביתה?!", ואף רבא (עירובין מה ע"ב) הסביר כאן בתירוץ שני: "הואיל וניעור קני, ישן נמי קני".¹⁹

מכל מקום, תירוצו זה של רב אשי אינו עולה בקנה אחד עם לשון המשנה "לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה". לשון זה מכונן לומר שאין היתר להוציא את החבית אל מחוץ לתחום, ואילו רב אשי הוציא את הדברים מפשוטם ופירש: "לא יהלכו אלו יותר מכלים שיש להם בעלים!"²⁰ כמו כן, רב אשי מייחס את "אמרו לו" לר' יוחנן בן נורי, שכביכול חלק על ר' יהודה במשנתו, אך נדיר למצוא במשנה מחלוקת בין תנאים בני דורות שונים.

16 עיינו משנה י י ותוספתא ריש פרק ב.

17 וכפי שדייק הריטב"א: "ולא שאנוסין ממש קאמר מרן ז"ל" (צז ע"ב ד"ה רבי יהודה, עמ' תתעא), וכן נמצא בחידושי הרשב"א (צז ע"ב ד"ה כי תנן נמי מתני' בשיירה תנן, עמ' תרט), דרך קושיא ותירוץ: "ולפי פי' (= פירוש) לא ידעתי למה נחלקו חכמים ואסרו, שהרי אנוסים הם!" ותירוץ: "ושמא לא אנוסים ממש קאמר, דא"כ, אפי' מרשות היחיד לרשות הרבים! אלא שצריכים למים ובשיירא הקלו לר' יהודה, ולרבנן הרי הם כשאר כל אדם, אפי' בתחומין דרבנן". הרשב"א אף ציטט את שיטת הראב"ד שלפיה "שירא" היא מחנה לוחמים: "ור' יהודה סבר דהקלו ביה כמו שהקלו בעירובי חצרות [ורבנן סברי דה"מ בעירובי חצרות], שאין להם עיקר מן התורה, אבל [לא] בעירובי תחומין דיש להם עיקר מן התורה...". לגבי מחנה לוחמים שנינו בסוף הפרק הראשון של מסכתנו: "מביאים עצים מכל מקום, ופטורים מרחיצת ידיים ומידמי, ומלערב". ואמנם, הפטור מלערב מוגבל הן בבבלי (ז ע"ב) הן בירושלמי (א, ח יט ע"ג) לעירוב חצרות בלבד, אולם הראב"ד הבין שלדעת ר' יהודה, אנשי מחנה פטורים גם מעירובי תחומין, שכן דעת ר' יהודה היא שאיסור תחומין הוא רק מדרבנן. ועיינו בדברי מהדיר הרשב"א, הערה 97, ובדברי מהדיר הריטב"א, עמ' תתעא, הערה 169, ולא כאן המקום להאריך.

18 בביצה לח ע"ב יוחסה לר' יוחנן בן נורי שיטה זו בברייתא: "התנן, ר' יוחנן בן נורי אומ': חפצי הפקר קונים שביתה. אע"פ שאין להם בעלים הרי הן כמי שיש להם בעלים". אבל כבר רש"י חש שבברייתא בבבלי זו אינה מקורית: "ולא בהדיא תנן לה הכי אלא מדבריו שמענוה בפרק מי שהוציאו (עירובין מה ע"ב)!".

19 וכך פירש גם גולדברג (עמ' 111): "ר' יוחנן בן נורי סובר שקניית שביתה בדרך אינה גרועה מקניית שביתה בעיר. כמו שאדם קונה שביתה בעיר להיות כאנשי העיר בלי שיתכוון לכך, ואפילו היה ישן בזמן כניסת השבת, כך גם בדרך...".

20 השוו גולדברג, עמ' 273.